

ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Середньовіччя – епоха, що охоплює V–XV ст., це так звані «Темні віки». В 1048 р. відбулося останнє зіткнення Візантії з Римом, що означало повний розрив між Римською та Константинопольською Церквами, який пізніше буде названо Великим церковним розколом. Розкол у християнстві був породжений різним становищем церкви у Західній та Східній Римських імперіях. Відсутність централізованої влади у Західній імперії сприяла посиленню ролі римських церковнослужителів, так званих пап. У Східній імперії патріарх підпорядковувався імператору, який був главою церкви. Західна церква була політично незалежною та централізованішою. Особливості історичного розвитку й функціонування Західної та Східної церков зумовили відмінності в церковній догматиці, церковній організації, богослужінні. Тому розкол в XI ст. лише організаційно оформив розбіжності, які століттями існували між християнськими церквами.

Могутнім об'єднуючим чинником в цю епоху були релігія і церква. Визначальна роль християнської релігії і церкви у всіх галузях суспільного та культурного життя складала принципову особливість європейської середньовічної культури. Церква підпорядкувала собі політику, мораль, науку, освіту і мистецтво. Світогляд людини Середньовіччя був теологічним. Бог є першоосновою всього сущого, творцем світу, все у світі відбувається за його задумом.

Як релігійне вчення, християнство засновується на трьох головних ідеях: ідеї гріховності усього людського роду, зараженого первородним гріхом Адама і Єви; ідеї порятунку, який необхідно заслужити кожній людині; ідеї спокутування всіх людей перед Богом, на шлях якого стало людство завдяки стражданню і добровільній жертві Ісуса Христа. Отже, після розриву відбулося зміцнення ролі церкви в всіх сферах суспільства. І оскільки папа оголосив себе «намісником Христа на Землі», то у своїх руках він зосередив всю владу.

Особливістю тогочасної релігії є те, що ставлення до людського тіла було негативним, а вся увага приділялась душі, її спасінню. Врятувати душу можна через муки і страждання (чим більше людина страждає в цьому світі, тим більше вона заслуговує прощення в тому – «загробному» житті). Тому нерідкими були випадки, коли люди завдавали собі болю для спокутування гріхів. Є підстави припускати, що ідея вічності впроваджувалася в народну свідомість передусім в образі нескінченних мук, яким будуть піддаватися душі грішників. Якщо картини Раю залишалися неясними і не проясненими (адже про небесні радощі взагалі неможливо розповісти людською мовою), то картини Пекла як в народній уяві, так і в живописі та літературі, малювали з великою точністю. Пекло було набагато реальнішим від Раю. Все, що не сходилося з ідеями церкви і відверто протиставлялось релігії, вважалось ересю. Тому виникає спеціалізований орган – Свята Інквізиція (лат. *Inquisitio Haereticae Pravitatis Sanctum Officium*) — судово-слідча організація, створена католицькою церквою в XIII ст. для розслідування ересей. Дослівний переклад назви з латинської — «розслідування». Аналоги інквізиції, розслідування злочинів з точки зору релігійних законів, в тому чи іншому вигляді існували у складі суспільних і церковних структур віровчень світу. Католицька інквізиція XV–XVII ст. стала найвідомішою через значні масштаби її діяльності. Інквізиція утворилась як структурований і впорядкований церковний орган розслідувань, який заміняв собою поодинокі випадки розслідування ересей церковною і світською владою, громадський самосуд. У 1229 р. на Тулузькому соборі затверджено утворення Єпископської Інквізиції. Згідно з постановою собору, єпископи мали за обов'язок організувати пошук еретиків та розслідування їхніх справ. Якщо ересь була доведена та еретик від неї не відмовлявся, його передавали світській владі. Якщо ж еретик розкаювався в ересі і повертався до католицької віри, він мусив на одязі носити жовті хрести, які були видно з усіх боків. У XIII–XV ст. інквізиція в основному переслідувала учасників народних еретичних рухів, пізніше, під впливом світської влади, виразників антифеодальних настроїв експлуатованих низів. Жертвами інквізиції були вчені і науковці, діяльність яких заперечувала положення церкви.

Оскільки вся увага приділялась спасінню душі, санітарний стан міст був жахливим. Вузькі вулиці була захарашені нечистотами, які викидали на дороги прямо з будинків. Це засвідчує такий факт: Філіп II Август, король Франції (1180—1223) одного разу знепритомнів біля розчиненого вікна свого палацу, коли вози, що проїжджали повз, розворушили нечистоти, які покривали поверхню вулиці біля палацу. Коли шар нечистот починав заважати руху, король або місцевий пан наказував його прибрати; чистота підтримувалась кілька днів, після чого все починалось з початку. Помії виливались з вікон на прориту вздовж вулиці каналу, причому статути деяких міст спеціально зобов'язували господарів тричі попереджувати про це перехожих криком «Стережися!». У ту ж каналу стікала кров з боєнь, і все це

потім опинялось у найближчій річці, з якої брали воду для пиття і приготування їжі. Жахливі умови життя сприяли розповсюдженню різноманітних хвороб, зокрема чуми.

Однією з найважливіших колективних фобій був страх перед смертю і загробним життям, який особливо загострився після великих епідемій чуми наприкінці XIV і XV ст. Зі страхом загробних мук був безпосередньо пов'язаний страх перед нечистою силою. Цей страх був присутній у свідомості віруючих упродовж Середніх віків, і тим не менш трактування сил Пекла істотно змінилася саме в зазначений період. В кінці Середньовіччя відбувається показова трансформація образу Сатани та його поплічників. Вважається, що Сатана – це прями́й противник Бога, що він збирає військо, аби наблизити кінець світу. Поплічниками могли бути як біси і інші нечисті сили, так і люди, що присягнули на вірність Люциферу. Тому боротьба проти чаклунів і відьом та їх виявлення набуває значного розвитку. Активізується інквізиція...

Допоміжним засобом з виявлення поплічників Сатани є книга «Молот відьом». «Молот відьом» (нім. *Hexenhammer*) — одна з найвідоміших книг з демонології, написана в 1486 р. двома монахами-домініканцями, за сумісництвом інквізиторами, Генріхом Крамером та Якобом Шпренгером. Книга, що є інструкцією з виявлення відьом, швидко стала бестселером. Довівши, що людина має зв'язок з дияволом, її засуджували до спалення. У книзі описано багато випадків з практики інквізиції, методи розпізнавання сатанинських проявів, правила ведення допитів, методи, які призводять до ефективних зізнань. Сама книга сформована з трьох частин, кожна, у свою чергу, з розділів. Остання частина описує методи викорінення зла та боротьби з ним. Але відомості в цій книзі були неправильними, бо за відьом найчастіше вважали вродливих жінок і дівчат з рудим кольором волосся (начебто в них вселився диявол). Якщо на тілі були присутні родимки, це теж вважалось проявом Сатани. Ті, хто мав справу з казанами, звинувачувався у відьомстві (варили відьомське зілля). Тому дуже велика кількість жінок і дівчат була спалена. Якщо вважалось, що жінка відьма, довести невинуватість було майже неможливо. Для того, аби відьма зізналася у своїх злочиннях, над нею застосовували тортури. В деяких випадках відьом страчували на місці без суду і слідства. Посилювалися пошуки і розправи над ними в періоди загострення чуми, бо саме чаклунів і відьом вважали причиною цієї хвороби. Люди вірили, що коли відьом знищать, то епідемія відступить.

Грошовий момент грав дуже значну роль у справі інквізиції з відьомства, і не без підстав канонік Корнелій Лоос називав процес проти відьом алхімією, за допомогою якої з людської крові отримують срібло і золото. Існували спеціальні «шукачі відьом». Так, в Англії один шукач накопичив значну суму, отримуючи по 20 шилінгів за кожного виявленого злочинця, але він викликав проти себе обурення народу. Заарештований, він зізнався, що відправив на вогнище 220 безневинних душ. Шукач загинув у вогні. Отже, заради наживи винищувалися цілі родини, села. «Коли прибутковість процесів стала падати, почало зменшуватися і їх число», – так заявляє С.Зугенгейм у своєму описі Баварії XVI ст. А потім додає, що і в «погані» роки кат заробляв на відьмах 169 талерів. Інквізитор «рвав на собі волосся» внаслідок великих витрат, але, мабуть, скоротити їх було неможливо, потрібно було платити юристам і священикам за їхню роботу. Наклеп нерідко мав божевільний характер, особливо за наявності страху в доповідача, що він сам на підозрі в інквізиторів. Той, хто не звинувачував інших, ризикував сам бути звинуваченим; паніка поширювалася, захоплюючи все нові жертви.

Але у XVIII ст. «великі подвиги» були вже закінчені. Марія Тереза в 1746 р. припинила процеси проти відьом. Слід, однак, зазначити, що і після офіційного припинення судових переслідувань за звинуваченням у чаклунстві в українських селах ще довго зберігалася практика позасудових розправ з підозрюваними в заподіянні шкоди сусідам за допомогою магії.